

Tatjana Rosić

FROM THE SECRET LABORATORY

(David Albahari: *Pogovor*, Čarobna knjiga, Beograd, 2021)

Svi smo mi pomalo zbunjeni

Poslednji roman Davida Albaharija ima za naslov paratekstualnu zagonetku. Brojni su romani koji svojim naslovom odmah upućuju na ono što je Ženet zvao paratekstom: na margine i fusnote, na naslov i predgovor, na sve one elemente teksta koji na prvi pogled nisu njegovi sastavni delovi ali koji zapravo, nevidljivo, konstituišu tekst koliko i sama naracija. Od njih zavisi kontekst, habitus teksta u kome počinje da „radi“ njegova narativna semantika. (Jedan od romana s takvim naslovom je *Korektura* Tomasa Bernharda.) Ipak, Albaharijev *Pogovor* kao da lebdi u kontekstualnom vakuumu u kome zagonetna figura kralja dominira narativnom scenom i njenim peripetijama. O kavom je pogovoru reč? I kakav se to kralj odjednom šepuri stranicama romana i zemljom Švajcarskom u kojoj se, nominalno, *Pogovor* odigrava.

U romanu *Pogovor* Albahari se vraća starim strategijama narativnog zagonetanja iz rane faze svog pripovedanja. Te strategije tvore narativno klupko koje je teško odmrstiti. Što se čitalac više trudi da ustanovi ko je ko i šta je šta to se klupko u čitaočevim rukama više mrsi. Čitalac koji pokušava da utvrdi logički narativni red *Pogovora* pada u ljupko postavljenu klopku za one koji bi hteli uvek sve da znaju i to odmah, tačnije koji bi želeli da im se sve samo kaže a da oni pritom sačuvaju užitek čitanja. Tim čitaocima neće biti lako s ovim romanom koji obnavlja najbolju tradiciju Albaharijevih kratkih priča u kojima se likovi pojavljuju i nestaju a da ih nismo čestito ni upoznali, u ludim situacijama za koje ne znamo da li potiču iz psihodeličnih halucinacija samog autora ili njegovih naratora (uvek ih ima neobjašnjivo mnogo) ili likova prepuštenih da se sami brinu o sebi, te oni u toj zlehudoj brizi odlučuju da uzmu sudbinu u sopstvene ruke i postanu naratori. Ili da iščekuju. Ili da se transformišu u drugi lik. Ili da promene ime, ili bar pol. Ili da padnu u dubok san. I tako redom.

Problem u široj recepciji *Pogovora* ogleda se i u činjenici da ovaj beskrajno zabavan roman nije dobio nijednu od nagrada koje se za roman dele na zajedničkom jeziku regiona. Kao da je izgubio trku s onim romanima koji bi da objasne svet u kome živimo na jedan prijemčiv i pitak način. Ali virtuoznost *Pogovora* krije se upravo u tome što on postavlja više pitanja no što daje odgovora. Ili, preciznije, što niko u *Pogovoru* za odgovore kao da i ne haje. Otuda se svaki čitalac koji se opire naizgled zaumnom ritmu pripovedanja u *Pogovoru* može silno namučiti. Jer ritam je u *Pogovoru* sve. Nečujni, tihi ritam nevidljivih afričkih

RAZMENA DAROVA

bubnjeva i još ponekog instrumenta. Otuda je bitno upozoriti one koji od kritičarke očekuju savet: prepustite se! Ako imate pri ruci neki džoint, zapalite ga. Sve će biti mnogo lakše. Bolje ćete čuti taj ritam, lakše ćete plesati uz tradicionalni albaharijevski intertekstualni takt kojim *Pogovor* obiluje. Jer pored ritma, ples je u *Pogovoru* takođe sve. I to intertekstualni ples. Videćemo mogu li se uopšte savladati njegovi zavodljivi, hiroviti koraci.

Kralj karo: Švajcarska i Zembla

Za one znatiželjne i nestrpljive (kako bi to rekao Slobodan Tišma) podsećam ovde da je David Albahari davne 1988. godine uredio *Izabrana dela* Vladimira Nabokova u okviru kojih se pojavio i njegov prevod romana *Bleda vatra*. Glavni lik tog romana je (stvarni ili imaginarni) poslednji Kralj Zemble, daleke zemlje na severu, zemlje ogledala u kojoj se tradicionalno gaji složeno „dečakoljubstvo“. Kada se pažljivo pročita *Pogovor* čini se da je dobrim delom napisan kao albaharijevski pogovor *Blede vatre*, knjige koja počiva na živopisnom paratekstu u kojoj je Nabokov strukturirao roman tako da se sastoji od „Predgovora priređivača“, originalnog teksta poeme „Bleda vatra“, „Komentara priređivača“ i „Registra imena“. Stari Nabokovljev trik poigravanja s paratekstom, poznat još iz *Lolite*. Ali za razliku od *Lolite*, *Bleda vatra* ne sadrži „Pogovor“. U nekom snenom svetu u kome bi bilo moguće da svi naši poslovi, pa i oni tajni, budu završeni, *Pogovor* bi se mogao čitati kao taj nedostajući paratekstualni deo *Blede vatre* koji je rešio da dopiše upravo njen prevodilac na srpski jezik, pola veka kasnije. Kao još jedan omaž Vladimiru Nabokovu koji je – poput kralja u *Pogovoru* – poslednje godine života proveo u jednom švajcarskom hotelu. Uporni lajtmotivi *Pogovora* poput proučavanja leptirova, filatelije i šaha predstavljaju omaž poznatim strastima Vladimira Nabokova. Sam Nabokov se u *Pogovoru* pojavljuje tek na završnim stranicama, u čudnoj sceni sa vrapcima i Borhesom, asocirajući na ornitološku opsesiju pticama kojom je prožet sjaj *Blede vatre*.

Veza između *Blede vatre* i *Pogovora* je višestruko značajna kritičarska pretpostavka koja pomaže da sagledamo uvek izmičuću, ogledalnu prirodu figure kralja u *Pogovoru* koja sažima u sebi raznovrsne i protivurečne narativne strategije Albaharijevog zagonetanja, poigravanja i podsmeha, kao i melodramskog prisećanja na prošlost prožetog oštrom političkom satirom. Kralj u *Blede vatri* istovremeno je imaginarni i stvarni kralj što mu dozvoljava da neprekidno menja lica u kojima pripoveda i način na koji se obraća čitaocima i drugim likovima. Albahari u *Pogovoru* dovodi ovaj princip prevrtljivosti i promenljivosti do ekstrema i paradoksa: njegov kralj oscilira od lika dobrodušnog homoseksualca (običaji stare dobre Zemble) do zloćudnih diktatora-zlikovaca:

Jeste, kralj je bio u Jerusalimu kada su razapinjali Hrista, a bio je i u gasnim komorama u nacističkim logorima i usred rasplamsalih lomača španske inkvizicije i na mnogim drugim mestima gde je jedna strana čovečanstva uništavala drugu, sa namerom da joj pokaže da je ona mnogo zdravija i celovitija od svega ostalog što se moglo pronaći na licu božijem koje su mnogi nazivali Zemljom. Kako mu je to polazilo za rukom? Kako je on uspevao da bude on i u isto vreme svi ostali?

Jasno je da je Albaharijev kralj daleko odmakao u lukavstvu svojih preobražaja i pretvaranja od svog, pola veka starijeg, književnog prethodnika. Jedno im je, međutim, ostalo zajedničko. Povezuje ih zagonetna ljubav prema Švajcarskoj koja ostaje jedna od najznačajnijih intertekstualnih veza među imaginarnim i stvarnim likovima *Pogovora*.

Kralj pik: Pokret nesvrstanih i Zlatno doba

Pogovor retroaktivno opisuje noć kraljeve smrti: od trenutka pometnje kada se vest o njegovoj smrti proširi gradom do trenutka same smrti. Ali zašto kralj? Kako kralj? Ko je kralj?

Dakle, kada zatvorimo oči, kralj se pojavljuje pred nama, kada ih otvorimo, kralja više nema. Kralj je, neko bi mogao reći, potpuno izmišljen lik, ali isto tako on je potpuno stvaran i, da bi se utvrdilo kakav je bio naš kralj, mora se početi od nečega što je stvarni početak. Ali stvaran početak za jednu osobu može da bude konačan kraj za drugu.

Poznavaoce Albaharijevog opusa neće začuditi što upravo Nabokov i Borhes svojim razgovorom zatvaraju poslednju scenu romana u kojoj kralj umire dok uzaludno prisluškuje razgovor koji za susednim stolom vode dva velikana svetske književnosti. Dva pisca očigledno nisu svesna istorijskog značaja kraljevog prisustva: „I Borhes i Nabokov i dalje bi sanjali da žive u osinjem gnezdu istorije, pretvarajući se da su u istoj meri nezainteresovani za nju.“ Reč je dakle o „osinjem gnezdu istorije“ i o narcisizmu umetnika koji ne priznaje da ga istorija hipnotiše. Ovakva „istorijska“ iznenađenja Albahari je i ranije umeo da priredi svojim čitaocima zaljubljenim u lepotu narativne forme po sebi napisavši, na primer, u predgovoru za drugo izdanje *Cinka*, da je *Cink* „istorijski roman“. Ovakva iznenađenja umeo je da priredi i Nabokov, taj esteta *par excellence*, kada je u eseju *Istrebljivanje tirana* napisao jednu od najoštrijih kritika sovjetske diktature i Lenjinovog lika i dela. (Lenjinovo ime pojavljuje se i varira često na stranicama *Pogovora*, očigledno ne slučajno.) A ni Borhes nije bio imun na zle čari istorije što znamo sa stranica *Sveopšte istorije beščašća*.

Reč je o tome da je *Pogovor* politička satira, ali i podrugivanje svima onima koji imaju iluziju da nečim vladaju i da nešto kontrolišu – bilo da se radi o tkanju teksta ili o državi. Figura kralja u *Pogovoru* umnožava se strukturalno: svaki nivo vlasti i delanja kao i svaka epoha vapi za svojim kraljem. Zbog toga je kralj prinuđen na preobražaje koji stvaraju privid njegovog sveznanja i sveprisutnosti. Ali kralj je daleko od sveznajućeg pripovedača, koji uostalom i ne postoji. Princip njegove neprekidne metamorfoze mogao bi se razumeti kao princip nevidljivog galopirajućeg ludila. Ishod tog ludila sličan je onom u *Bledoj vatri*: smrt neminovno dolazi po sve, pa i po one koji – kao što to uobičajavaju pisci, pesnici i kraljevi – žive s idejom o sopstvenoj besmrtnosti: „Danas si ovde, sutra si tamo a prekosutra te nigde više nema.“

Kraljeva osobina preobražaja naročito je izražena tokom dvadesetog veka kada on uzima različita obličja, uključujući, naravno, i ona drugarsko-komunistička, bliska Titu, Moši Pijadei ili Milovanu Đilasu. Dobar deo *Pogovora* može se otuda čitati ne samo kao pogovor jugoslovenskom iskustvu već i kao kritika posebnog, „kraljevskog“ Titovog statusa. U ovoj

šaradi kraljevanja – tačnije gole volje za moć i žudnje za novcem – pojavljuju se fantazmagorične institucije i pokreti, poput Ujedinjenih nacija, Legije stranaca ili Pokreta nesvrstanih koji doprinose pomami za nadziranjem i vladanjem koja je u kritičkom fokusu *Pogovora*. No *Pogovor* ne bi bio albaharijevski pogovor jugoslovenskog iskustva da ne dodaje istoriji pokreta nesvrstanih apokrifnu priču o pokretu Malo je lepo, tajnom udruženju najmanjih država sveta. Nesrazmera između veličine zemlje kojom se vlada i žudnje za istorijskim značajem i uticajem od koje pati Albaharijev kralj, ali i drugi vladari sveta, pažljivom će uhu, osetljivom na sarkazam i ironiju, zvučati kao toliko nam poznata medijska priča o „zlatnom dobu“.

Kralj iz *Pogovora* smestio je svoje kraljevstvo u prizemlje i na dva sprata malog švajcarskog hotela. Ipak i takvo kraljevstvo podrazumeva „kolektivnu imenicu dvor“ koja zahteva od podanika da neprekidno budu u blizini vladara ukoliko žele da znaju šta se u kraljevini događa. Oni bi trebalo da budu vrata i prozori dvora, sâm vazduh koji kralj diše. Mnogo ili možda sve o takvom dvoru i dvorjanima napisao je Molijer. Albaharijev pripovedač nas međutim pita:

Ali šta činiti kada dvor na kojem čovek misli zapravo ne postoji, kada je sve, a time verovatno i on, plod njegove mašte ili pak proizvod mašte kralja koji zamišlja da je na tom dvoru, ne shvatajući da ako nema dvora, onda nema ni njega, pa samim tim ni mene. A ako nema mene, onda nema ni vas. Rečju, onda nema nikoga.

Nije ovo samo puka vežba iz metanarativnosti. Ovo je jedna od najboljih dijagnoza fantazmagorije u kojoj živi savremena Srbija, kao i svaka zemlja koja je projekcija pukih halucinacija svog bizarnog diktatora. Tako je u svim diktaturama makar kraljev dvor umešto u švajcarskom hotelu bio u podrumu neke birtije na lbarskoj magistrali.

Kralj herc: Afrika

Pogovor nije, međutim, samo satirična distopija. Ovo je roman koji prvi put u savremenoj srpskoj i regionalnoj književnosti ukazuje na značaj pokreta nesvrstanih za novo razumevanje sveta tokom i posle hladnog rata, ističući simbolički značaj Afrike u tom svetu. Pokret nesvrstanih se trenutno nalazi u fokusu svih akademskih izučavanja nekadašnje SFRJ što Albahari parodira u kratkoj epizodi u kojoj bivši vojnik Legije stranaca, jugoslovenski i srpski zmaj Dragan, priprema doktorat koji za temu ima razvoj i propast tog pokreta na studijama u Francuskoj. Ako se uzme u obzir broj pseudoistorijskih knjiga o raspadu Jugoslavije koje su napisali pseudočlanovi međunarodne akademske zajednice koji su zapravo bili vojna lica, špijuni ili članovi međunarodnih intervencionističkih grupa tokom građanskih ratova na teritoriji bivše Jugoslavije, sa fokusom na Bosnu, ova je parodija zapravo jedna od retkih realističkih epizoda u *Pogovoru*.

Ali priča o pokretu nesvrstanih u *Pogovoru* nije toliko vezana za istoriju SFRJ koliko za Afriku kao neotkriveni kontinent slobode i kulture, promene i duhovnog bogatstva. „Mogao je dugo da priča o Africi kao da je ceo svet Afrika“, kaže se za jednog od mnogih naratora

Pogovora. Ovu bi rečenicu trebalo shvatiti kao dvosmerni bulevar *Pogovora* u kome je Afrika parodirana i slavljena naizmenično, kao najstarija i najnovija svetska sila, kao kolevka svekolikog života i mesto rađanja novih civilizacija, kao mesto ropstva i pobune, kao ona drugost koja uvek iznova zavodi i mami. Afrika je naizmenično nada i pretnja sveta: nada u drugačiju stvarnost i strah od toga da je afrička stvarnost već zarazila ceo svet svojom beznađem. Ova polivalentna Afrika, koja pored afričkog kontinenta obuhvata i globalni svet iseljenih crnaca, ima, takođe, svoju legendu o imaginarno-stvarnom kralju, svoj stari uto-pijsko-rastafarijanski san koji traje skoro čitav vek, a u kome se etiopski car Hajle Selasije pojavljuje kao novi mesija koji će izbaviti i osloboditi sve crnce. Ta legenda uobličila je podzemne ritmove naracije *Pogovora*, kao i njegove skrivene intertekstualne veze, i učinila ga zavodljivim na jedan poseban način.

Kralj tref: Marli, Bonga, i onaj koji nedostaje

Poslednji roman Davida Albaharija nije pisani već diktirani roman, što se u istoriji književnosti retko događa kada je roman u pitanju. Jedan od veličanstvenih rezultata takvog diktiranja je, kako tvrdi istorija svetske književnosti, Stendalov *Parmski kartuzijanski manastir* koji ima neverovatno brz tempo pripovedanja, iznenadne obrate i začuđujuće spojeve. Kao da je Stendal, lišen fizičke muke zapisivanja, brže i lakše rešavao pripovedne dileme i kombinacije, primoravajući svog čitaoca (koji se nalazio tek na pragu realizma) da ga prati i ne posustaje. *Pogovor* naravno nije stendalovski roman ali dobro je podsetiti se da bi mogao, između ostalog, biti i to. Ko želi da o tome razmišlja.

Možda upravo zbog ritma diktiranja *Pogovor* izmiče bilo kakvom fiksiranju značenja i tumačenja. Kad god nam se učini da smo stali na čvrsto tlo naše samopouzdanje razori neki zemljotresni narativni ritam, koji zahteva da zaplešemo i tako se snađemo u iznenadnoj stihiji i spasemo ono malo osećaja za ravnotežu koji nam je preostao. Jer ako „niste čuli za rege muziku ovo je poslednji trenutak“, upozorava narator *Pogovora* pri pomenu grupe Graundejšn. Naracijom u *Pogovoru*, i njenim intertekstualnim koracima, više upravlja rege ritam i rege reference nego bilo šta drugo:

Verovati u svetost Boba Marlija, tvrdio je te večeri Bonga, znači verovati u samo srce Afrike. Slušati Boba Marlija kako peva, tvrdio je Bonga, znači spremnost na potpuni preobražaj, sličan onima koji su doživeli čudo viđenja Device Marije, ili nekog drugog sveca iz neke druge religije.

Proverite slobodno, ako već morate, ali nijedno od imena muzičara i bendova nije izmišljeno: istorija regea, koji se u nekim etimološkim interpretacijama tumači i kao kraljeva pesma, precizno je upisana u *Pogovor*, a autorka ovih redova sasvim je sigurna da je mnoge njene detalje previdela. Ta istorija, svim svojim imenima i ritmovima, čini bogatu intertekstualnu osnovu *Pogovora* u kome kao da se za odgovore ne haje. Ali odgovora možda i nema dok se ne usudite da zaplešete.

U toj pažljivo ispisanoj istoriji prećutano je, čini se, samo jedno ime. Godine 1990, uoči samog početka ratova na prostoru bivše Jugoslavije, Li Skreč Peri (Lee Scratch Perry) obja-

vio je album *From the Secret Laboratory*. Naslovnica tog albuma neobična je fotografija: na njoj je Peri s kraljevskom krunom na glavi, uvijen u kraljevski plašt. U daljini se vide švajcarske planine, a tu negde lebdi i švajcarska zastava. Ceo prizor uramljen je zlatnim baroknim ramom. (Peri je, naime, kao i Nabokov, u jednom trenutku života rešio da se preseli u Švajcarsku u kojoj je živio do smrti.) Nema bizarnijeg kolaža od onog koji je na omotnicu svog albuma stavio legendarni rege producent, poznat kako po tome što je otkrio i lansirao Marliju, tako i po tome što se u sopstvenim autorskim radovima dosledno koristio iskvarenim i teško razumljivim varijantama engleskog kojim se govori na Jamajci. Ukoliko pogledate neki od njegovih onlajn intervjuova videćete da ga novinari koji su ga intervjuisali često nisu razumeli dok je on namerno izbegavao odgovore na postavljena pitanja. Ponekada je umesto odgovora jednostavno pevao.

Onaj koji nedostaje i njegova figura s omotnice albuma *From the Secret Laboratory* kao da najviše odgovaraju višestrukoj simbolici figure kralja u *Pogovoru* i samom ritmu romana – onom ritmu u kome nema stajanja jer nema čvrstog tla na koje bi se moglo stati. To je ritam oslobađanja. U njemu nestaju Kralj Zambela, rastafarijanski san o Hajlu Selasiju, komunistički kult vođe i kapitalistička kalkulacija o isplativim diktaturama, kao i figura umetnika kao neporecivog vladara onostranog. Pred nama je Peri, smešan kao žabac koji se još nije pretvorio u princa (a nikada i neće) i njegov drski, ekscentrični zvuk. Poruga svemu, pa i samome sebi. Čar prolaznog. Korozivni humor. Lepota ružnih. Vera u trenutak, ali i u tiho „otkucavanje jednog novog vremena“.

Zaboravite onaj užasno loš koncert koji je 2018. godine već pokojni Peri održao u Beogradu.

Prepustite se toj veri, oslušnite taj ritam. Zaplešite. Pročitajte *Pogovor*.